

**Haridus on
turvalise
ühiskonna
alus**

7.0	Sissejuhatus	317
7.1	Õpilaste vajadused on reaalsus, millega tuleb koolis arvestada	321
	Aigi Kivioja ja Ülle Madise, peegeldaja: Ivo Visak	
7.2	Noorte õigusrikkumiste mustrid ja põhjused: kool, pere ja digikeskkond	330
	Anna Markina, peegeldaja: Gerli Brifk	
7.3	Noorte karistamiselt õigusrikkumiste ennetamisele	343
	Andra Reinomägi ja Ingrid Saarepuu, peegeldaja: Raul Kadaste	
7.4	Huviharidus on investering Eesti turvalisusesse	355
	Eneli Kindsiko, Mario Truu ja Rajar Miller, peegeldaja: Madis Kallas	
7.5	Haridustaseme tõusuga õigusrikkumiste risk väheneb	365
	Andri Ahven ja Ingrid Saarepuu, peegeldaja: Jürgen Rakaseltg	

7.0 Sissejuhatus

Haridus on turvalise ühiskonna alus

Mario Truu ja Rajar Miller

PÕHISÕNUMID

- **Pikem ja kõigile võrdsete tingimustega haridustee ennetab õigusrikkumisi.** Riigil on kohustus pakkuda haridust, mis sobib erinevate võimetega õpilastele ja loob võrdsed võimalused arenguks, kuid praegune regulatsioon on kohati liiga üldine ja jätab koolide tegutsemispiirid ebamääraseks. See tekitab noortele ebavõrdsed tingimused hariduse omandamiseks ja haridusteel edasijõudmiseks. Õpilase toimetulekust koolis sõltub aga muu hulgas see, millise hariduse ta saab ja kui kaugele haridusteel jõuab. Mida kõrgem on haridustase, seda väiksem on risk täiskasvanueas süüteo toimepanemiseks.
- **Turvaline ja toetav koolikeskkond vähendab märgatavalt noorte hälbiva käitumise riski.** See risk on suurem noorte puhul, kes õpivad koolides, mida tajutakse korratuna – koolides, kus toimub rohkem vargusi, kaklusi ja löhkumist ning sõltuvusainete tarvitamist. Noored, kes tunnevad end koolis turvaliselt ja kellel on kooliga tugevad sidemed, panevad ligi kolmandiku võrra väiksema tõenäosusega toime õigusrikkumise kui noored, kelle sidemed kooliga on nõrgemad.
- **Teismeliste õigusrikkumised toimuvad tihti vahetult pärast koolitunde – võimalikult paljudele noortele võrdselt kättesaadav huviharidus aitaks seda probleemi lahendada.** Koolipäevadel panevad teismelised kõige rohkem rikkumisi toime ajavahemikul 14–20, mil koolitunnid on äsja lõppenud, nad veedavad rohkem koos aega ja nende üle puudub piisav järelevalve. Huviharidus aitab teismeliste rikkumisi tõhusalt ennetada, kui see on just sellel riskiajal võimalikult paljudele noortele võimalikult lihtsasti kättesaadav.

SISSEJUHATUS

Haridusele on seatud kaugeleulatuvate tagajärgedega nõue aidata kaasa õpilasest õiguskuuleka ühiskonnaliikme sirgumisele. Eesti

Vabariigi haridusseaduse § 2 lõike 3 punktis 2 on sätestatud, et hariduse eesmärk on kujundada seadusi austavaid ja järgivaid inimesi.

Hariduse see siht on suunatud laste ja täiskasvanute hälbiva käitumise ennetamisele. Mida tulemuslikumalt haridus selle eesmärgi poole pürgib, seda enam mõjutab see noorte käitumist ja seda vähem ressursi kulub eelduslikult rikkumiste tagajärgedega tegelemisele. Praeguse peatüki viit artiklit raamib seisukoht, et haridus on turvalise Eesti alustala. Hariduse käekäigust sõltub tuntavalt koolinoorte ja täiskasvanute riskikäitumise levik.

Peatükk käsitleb kõigepealt seda, millised on Eesti koolisüsteemi kitsaskohad, sealhulgas abivajavate lastega tegelemisel ja nende hälbiva käitumise ärahoidmisel. Peatükk annab ka ülevaate, kuidas praegu alaealise rikkujaga tegeletakse. Samuti on peatükis uuritud viimase aja andmete põhjal, missuguseid rikkumisi, millises vanuses ja millisel ajal Eesti koolinoored valdavalt toime panevad ning milline võimalik mõju on haridustasemel täiskasvanueas kuritegude toimepanemisele ja nende menetlemisele. Peatüki tulemused võimaldavad mõtestada, kuidas senisest veelgi tõhusamalt ennetada noorte hälbivat käitumist ja suurendada seeläbi Eesti turvalisust.

KOOLILT OODATAKSE PALJU, AGA KÕIK EI SAA JÄÄDA KOOLI KANDA

Aigi Kivioja ja Ülle Madise osutavad oma artiklis sellele, kui oluline on riigi kohustus pakkuda haridust, mis sobib just erinevate võimetega õpilastele ja loob võrdsed võimalused arenguks. Artiklist nähtub, kuidas praegune regulatsioon on kohati liiga üldine ja jätab koolide tegutsemispiirid ebamääraseks näiteks abivajavale lapsele tugiteenuste korraldamisel ja nutitelefonide kasutamisel. Kooliti võib märgatavalt erinev olla ka õppekoormus (nt kodutööde hulk). Koolides toimuv peab aga olema piisavalt selgesti ja täpselt reguleeritud, et tagatud oleksid ühtsed reeglid ja antud igale lapsele võrdne võimalus õppimiskohustuse täitmiseks ja haridusteel edasijõudmiseks.

Koolilt oodatakse üha enam – lisaks õpetamisele peab kool tegelema ka sotsiaalsete probleemide ennetamise ja lahendamise. Ka Andra Reinomägi ja Ingrid Saarepuu rõhutavad oma artiklis, et abivajavat last tuleb varakult märgata ja temaga peab kiiresti tegelema, et ennetada kahjulikke

tagajärgi nii talle endale kui ka ühiskonnale. Tõhus õigusrikkumiste ennetus algab ammu enne esimest kokkupuudet õigussüsteemiga ning sõltub muu hulgas haridus- ja sotsiaalsüsteemi tihedast koostööst. Abivajavaid lapsi tuleb aidata seal, kus nad on, olgu koolis või kodus, peaaegu, et sellega ei jääda hiljaks. Ehkki kandev osa on koolil, ei suuda kool sellega toime tulla ilma erinevate asutuste tiheda koostöö, selgete vastutuspriiride ja hästi toimivate tugistruktuurideta.

RISKIKÄITUMINE SÕLTUB NOORTE KUULUVUSTUNDEST

Anna Markina artiklist selgub, et noorte riskikäitumine kasvab hüppeliselt, kui neid koolis ei toetata ning kui nad tunnevad end seal tõrjutuna ja ebaturvaliselt. Turvatunnet pakkuv koolikeskkond vähendab oluliselt alaealiste hälbiva käitumise riski. Noored, kes tunnevad end koolis turvaliselt ja kellel on kooliga tugevad sidemed, panevad ligikaudu kolmandiku võrra väiksema tõenäosusega toime õigusrikkumise kui need noored, kelle koolisidemed on nõrgemad. Nõrka seotust kooliga tajuvad eeskätt põhikooliõpilased, iseäranis vene keelt emakeelena kõnelevad õpilased ja lapsed kehvema toimetulekuga peredest. Artiklist nähtub seegi, et pea viiendik Eesti noortest puutub kokku kübervägivallaga. Enim esineb ähvardamisi, vihakõnet ja ilma nõusolekuta intiimpiltide levitamist. Suurima riskigrupi moodustavad taas põhikooliõpilased, eriti venekeelsed õpilased majanduslikult haavatavatest peredest. Poisid panevad sagedamini toime kübervägivallaga seotud rikkumisi, ohvrid on aga valdavalt tüdrukud. Noorte suhtlus on paljuski virtuaalne ja koolist on juba praeguseks saanud üks peamisi füüsilisi suhtluskeskkondi noorte ööpäeva jooksul. See muudab kooli osa noore käitumise kujundajana veelgi olulisemaks.

Noorte suhtlus on paljuski virtuaalne ja koolist on juba praeguseks saanud üks peamisi füüsilisi suhtluskeskkondi noorte ööpäeva jooksul. See muudab kooli osa noore käitumise kujundajana veelgi olulisemaks.

TEISEMELISED PANEVAD ÕIGUSRIKKUMISI TOIME VALDAVALT KOOLIPÄEVADEL AJAVAHEMIKUL 14–20

Eneli Kindsiko, Mario Truu ja Rajar Milleri artiklis on esmakordselt heidetud pilk sellele, millistel päevadel ja kellaaegadel panevad Eesti koolinoored enamasti toime õigusrikkumisi. Kõige sagedamini toimuvad teismeliste rikkumised koolipäevadel, eriti reedeti, ning peamiseks ajaaknaks on vahemik 14–20. Selleks ajaks on koolitunnid äsja lõppenud, noored veedavad koos aega ja nende üle puudub järelevalve näiteks seetõttu, et vanemad on tööl. Sellel ajavahemikul võiks teismelise päevakava sisustada ning talle sobivat ja meelepärast ning tema sotsiaalsete vajadustega arvestavat eneseteostamise võimalust pakkuda mitteformaalne haridus, mis ühtlasi aitaks vältida võimalikke rikkumisi.

Teismelised osalevad huvihariduses paraku kõige vähem, näiteks 16–19-aastaste seast käib huviringides kõigest veerand noortest. Probleemi süvendab see, et madalama sissetulekutasemega perede lastel on halvem ligipääs huviringidele ja samal ajal ka suurem oht koolist välja langeda ning seadusega pahuksis sattuda. Huviharidus aitab teismeliste rikkumisi tõhusalt ennetada, kui see on just koolipäevadel ajavahemikul 14–20 võimalikult paljudele noortele võimalikult lihtsasti kättesaadav. Selliselt pole huviharidus pelgalt vaba aja sisustamine, vaid ühiskondlikult tasuv ennetusmeede. Nimelt on teaduskirjanduses leitud, et iga euro, mis investeeritakse noortesporti ja eeskätt riskinoorte huviharidusse, võib ühiskonnale tuua koguni 44 euro suuruse säästu.¹ See on järjekordne näide, kuidas ühiskonna turvalisuse suurendamine on vahetult ja lahutamatult seotud haridus- ja noorsoopoliitikaga – mitteformaalne haridus võib

olla üks tõhusamaid viise noorte hälbiva käitumise vähendamiseks.

KATKENUD HARIDUSTEE ON ÜHISKONNALE KALLIS

Andri Ahven ja Ingrid Saarepuu uurivad oma artiklis, kas haridustest võib sõltuda noore edasine õiguskuulekas elu täiskasvanueas. Nad teevad kindlaks, et põhiharidusest pikem haridustee vähendab märgatavalt täiskasvanueas kuritegude toimepanemise riski. Selline risk on suurim madala haridustasemega meestel, eriti vägivallakuritegude ja varavastaste kuritegude puhul. Madala haridustasemega inimeste seas on suurem ka lähisuhtevägivalla ohvriks lange-mise risk. Kõrgharidusega inimeste puhul on lisaks oluliselt väiksemale kuritegude toimepanemise tõenäosusele väiksem ka võimalus sattuda kuriteo korral kohtu alla, sest nende puhul ei pea menetleja suurema tõenäosusega vajalikuks kohtumenetlust. See tähendab, et mida kõrgem haridustase, seda väiksem on koormus õiguskaitssüsteemile ja seda väiksem kulu riigile. Samas võivad mõned spetsiifilised ja väiksemaarvulised kuriteoliigid nagu korruptsioon või maksukuriteod haridustaseme tõustes muutuda tõenäolisemaks, kuna need eeldavad erialaseid teadmisi või ligipääsu võimufäärile.

Tõsiasi, et harimine on ühiskonnale oluliselt soodsam kui hilisem õigusrikkujaga tegelemine, ilmestab muu hulgas järgnev võrdlus. 2023/24. õppeaastal kulus Eesti riigil ühe lapse üldhariduskoolis harimiseks keskmiselt 6071 eurot aastas.² Ühe kinnipeetava ülalpidamiskulu on aga keskmiselt 3027 eurot kuus ehk 36 324 eurot aastas ja iga kriminaalhooldusaluse kohta kulub keskmiselt 130 eurot kuus ehk 1560 eurot aastas.³ Niisiis on riigi jaoks lapse harimine võrreldes kurjategija vanglas hoidmisega keskmiselt kuus korda odavam.

Huviharidus pole pelgalt vaba aja sisustamine, vaid ühiskondlikult tasuv ennetusmeede.

KUIDAS EDASI?

Poliitilised valikud ressursside eraldamiseks. Nii Ivo Visak, Madis Kallas kui ka Raul Kadaste osutavad oma peegeldustes ühel või teisel moel ressursside puudusele nii haridus- kui ka sotsiaalsfääris, olgu tegemist ebavõrdse ligipääsuga tugiteenustele, huviringidele või lihtsalt raskustega igapäevases õppetöös osalemisel. Korduma kipub mõte, et puudu on tugispetsialiste, lastega tegelevate töötajate tase ja võimekus on ebaühtlane, õpetajatel napib eri põhjustel ressursse laste ja noorte muredega ennetavalt tegeleda, aga ka et lapsevanematel võib omavalitsusest ning pere sotsiaalmajanduslikust taustast tulenevalt napida ressursse oma laste toetamiseks. Neid väljakutseid saab ja tuleb aga lahendada eelkõige poliitilisel, valdavalt riiklikul, kohati ka omavalitsuse tasandil. Eraldada tuleb rohkem ressursse nii haridustöötajate ja tugispetsialistide nappuse leevendamiseks kui ka taseme ja oskuste tõstmiseks ennetustöös. Samuti tuleb pakkuda omavalitsuseti erinevaid tasandusmeetmeid kompensatsioonide ja toetuste näol, et tagada võrdsem ligipääs olemasolevatele teenustele.

Väärtuskasvatus paberilt praktikasse. Teine suurem väljakutse puudutab juurdunud hoiakuid ja mõtteviisi (Ivo Visak, Raul Kadaste, Gerli

Brifk ja Jürgen Rakaselg). Kaasaegne õppekava võimaldab, lausa sõnastab ootuse tegeleda kõige traditsiooniliseks peetava kõrval ka väärtuskasvatustööga. Tegelik praktika ning ühiskondlikud (õppimis)normid on aga liiga sageli paberile panduga vastuolus, kusjuures vastuolu õigustatakse tihti viitega koolide ja õpetajate autonoomsusele. Hinnetele, faktiteadmistele ja tasemetööde-eksamite tulemustele keskendumise kõrval peaks erinevate autorite sõnul senisest enam tähelepanu saama ka n-ö pehmed, kasvatuslikud väärtused, et ennetus ei jääks oluliseks ainult paberil.

Vanemaharidus ennetavaks. Laste ja noorte riskikäitumisega seotud probleemide juurpõhjused ja nende ennetamise võimalused ulatuvad pea alati koolist kaugemale, näiteks koju, lasteaeda või huviringi – sellel peatuvad Gerli Brifk, Madis Kallas ja Raul Kadaste. Kuigi ühest küljest on viimastel aastakümnetel muutunud ootused nii koolis tehtavale kasvatustööle, sealjuures õpetajatele ja teistele haridustöötajatele, siis teisest küljest peab kaasaegse teadmise ja ennetustööga sammu pidama ka vanemaharidus, tähendagu see teadus- ja tõenduspõhist programmi juba riskikäitumisega noore toetamiseks või püsivat ja regulaarset koostöösuhet kodu ja haridusasutuste vahel. Senine aga peaks saama süsteemsema vormi ja muutuma reaktiivsest ennetavaks.

VIIDATUD ALLIKAD

1. Vt V. Gosselin, D. Boccanfuso, S. Laberge, [Social return on investment \(SROI\) method to evaluate physical activity and sport interventions: A systematic review](#). – International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity 17, 2020.
2. Kulud õpilase kohta. – Haridussilm, 19.05.2024, <https://haridussilm.ee/ee/kulud-ja-taristu/hariduskulud/kulud-opilase-kohta>.
3. A. Saarniit, [Vangide ülalpidamine maksab riigile iga kuu miljonid eurosid](#). – Postimees, 18.09.2024.